

СЕКЦІЯ 4. ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.9(01)

СВІТОГЛЯДНІ ТРАДИЦІЇ: АНТРОПОЦЕНТРИЗМ У ВІТЧИЗНЯНІЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ ПСИХОЛОГІЇ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Мельник О.А., к. психол. н., с. н. с.,
доцент кафедри психології і педагогіки

Національний університет фізичного виховання і спорту України,
старший науковий співробітник лабораторії загальної психології
і історії психології імені В.А. Роменця

Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України

Стаття присвячена вивченню поглядів на природу людини в різних історичних епохах на Україні. Проведений вперше аналіз університетських підручників із психології дав змогу висвітлити антропологічну проблематику найвидатніших представників вітчизняної університетської психології. Представлені погляди на людину, її природу, розглянуті психофізіологічна проблема та шляхи її вирішення в означеному періоді.

Ключові слова: антропоцентризм, університетська психологія, людина, дух, душа, тіло, психіка.

Статья посвящена изучению взглядов на природу человека в различных исторических эпохах на Украине. Проведен впервые анализ университетских учебников по психологии, который позволил осветить антропологическую проблематику выдающихся представителей отечественной университетской психологии. Представлены взгляды о человеке, его природе, рассмотрены психофизиологическая проблема и пути ее решения в указанном периоде.

Ключевые слова: антропоцентризм, университетская психология, человек, дух, душа, тело.

Melnyk O.A. WORLD-OVERCAL TRADITIONS: ANTHROPOCENTRISM IN THE DOMESTIC UNIVERSITY PSYCHOLOGY XIX – EARLY XX CENTURY

The article is devoted to the study of views on the nature of man in various historical epochs in Ukraine. For the first time, an analysis of university textbooks on psychology has been carried out, which has made it possible to elucidate the anthropological problems of outstanding representatives of Russian university psychology. Views are presented about the person, his nature, as well as the psychophysiological problem and the ways of its solution in the period under consideration

Key words: anthropocentrism, university psychology, man, spirit, soul, body.

Постановка проблеми. Не буде перебільшенням сказати, що початок XXI ст. – це активний і стрімкий процес реалізації світоглядних позицій політики глобалізації щодо абсолютно усіх суспільних процесів, і наука не є виключенням. Нині ми є свідками великих наукових розробок у сфері штучного інтелекту, інформаційних технологій, біології, медичних галузях, астрономії, фізиці, хімії тощо. Але чомусь так склалось традиційно, принаймні на вітчизняному науковому просторі в останні десятиріччя, що наука, котра вивчає людину, власне, кому ми усім цим прогресом, відкриттями і завдячуємо, переважно звернена у бік кількісних досліджень та їх показників без ґрунтовного і глибокого аналізу результатів. Можемо припустити, що така тенденція – це данина сьогодення.

І, все ж таки, людину, яка прагне до саморозвитку, є відкритою до знань, воло-

діє унікальним і неповторним поєднанням індивідуальних особливостей не може не хвилювати, не цікавити глибокий та якісний аналіз проявів психічного, де обов'язковими умовами виступають врахування традиційного, а звідси й історичного розвитку наукового знання про людину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці, зокрема, філософи (В. Горський, О. Зілінській, М. Кашуба, С. Кузьміна, В. Нічик, М. Ткачук та ін.) та психологи (О. Губко, Г. Костюк, В. Летцев, П. Пелех, В. Піскун, В. Рибалка, Ю. Рощенський, В. Роменець, М.-Л. Чапа та ін.), котрі займаються дослідженнями у царині щодо пізнання природи людини, її сутності вважають антропоцентризм саме тим принципом пізнання людини, котрий дає змогу здійснити ґрунтовну реконструкцію знань про людину та її природу, свідомість, психіку, психічні явища

та прояв останніх як у власному житті, так і в житті суспільному.

Незважаючи на те, що формування антропологічної проблематики на теренах України розпочалось із часів прийняття християнства і фактично усі видатні любу-мудри у тому або іншому ступені здійснили свій внесок у її розвиток, нині немає наукових робіт, де б висвітлювались питання ролі принципу антропоцентризму щодо пізнання людини в університетській психології на Україні XIX – поч. XX ст.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні провідних засад антропоцентризму в університетській психології на Україні XIX – поч. XX ст. та розкриті механізму формування поняття «людини» й показати певні закономірності.

Методологія дослідження розроблена на основі логічних, філософських та психологічних досліджень процесів мислення, праць представників психологічної антропології, котрі викладали курс психології у вітчизняних університетах XIX – поч. XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людина, її природа та сутність є найбільш актуальною і належать до фундаментальних проблем психологічного знання. Перетворення, що відбуваються у соціальній, економічній, політичній, інформаційній та науковій сферах, котрі характеризують нинішню епоху і подальше утвердження визначної ролі у ній людської особистості, з одного боку, і, глибока криза у світі, що супроводжується поглибленням дегуманізації, відчуження людини, з іншого, зробили «людську проблему» особливо злободенною. Але вона, власне, ніколи не переставала бути такою. Різні ступені духовного розвитку світової цивілізації, найвищі духовні досягнення окремих періодів не можна зрозуміти без проникнення у духовний смисл епохи, в якій живе і творить конкретна людина. Задля ґрунтовного, всебічного розуміння історичного процесу одних лише фактів недостатньо, вони є лише його зовнішньою оболонкою. Необхідним тут виступає обов'язкове проникнення в їх духовну причину, духовний смисл того чи іншого періоду.

Духовний смисл періоду, як і всієї історії людства, не можна зрозуміти поза людиною, яка є генератором усіх історичних розвитків, яка є також ключовою фігурою у творенні духовного. «Історія духовного життя людини стоїть могутнім мотивом поза загальними історичними розвитками, духовний тип людини, вимоги, які вона ставить до життя, творчий чин, який виростає з

її внутрішнього наказу, є причиною всіх великих історичних змін. Бо ж духовне життя людини – це ж саме і міряння ідей, що живуть у свідомості одиниці чи громадянства до пливу життя. Це контроль перебігів життя, визначування своїх становищ до його потреб. Це конструкція відірваних явищ, які тиснуть із зовнішнього світу до людської свідомості, в одну систему доцільностей, вищу понад химерні уклади сил, які витворює хвилина. Це, зрештою, боротьба творчого зусилля проти історичної кінечності, перемагання того, що твориться правом власної тяжкості з аморфного плину подій, творчим, оформленим людською вірою в досконаліше майбутнє. Один дух, живий у гармонізуючих із собою ідеях загального світогляду, мистецького стилю, моралі, політично-суспільного життя, економічного побуту, науки, спертій на спільний корінь одного психічного типу та самостійної роздвоєної традиції, панує над життям» [5, с. 276–277].

Спираючись лише на зовнішні факти будь-якого історичного періоду, не можна розмірковувати про духовну культуру. Погляд на хід історичних подій через призму людини, її ідей, переживань, почуттів, усіх галузей проявів її духу подає нашій уяві картину минулого у всій її життєвій повноті. Історія духовної культури, яка і є поглядом на історичний процес через призму людини, прихована у багатій, переважно не дослідженій із такої духовно-історичної точки зору науковій літературі. І саме той факт, що наукову літературу творять люди зі своїм духовним світом, відбиваючи у ній свої запити, прагнення й ідеали, досить часто ігнорується, не береться до уваги науковою спільнотою. Досліджувана ними історія фактів здебільшого позбавлена свого духовного змісту, з неї усунуто людину як головний стрижень і причину всіх змін. Тому у цій статті ми поставили собі за мету визначити провідні засади антропоцентризму в українській університетській психології XIX – поч. XX ст. через призму людини, спираючись на світоглядні вітчизняні традиції: як представники університетської психології, мислителі й вчені – творці психологічних знань у минулих століттях – намагалися осягнути й відчути світ очима свого сучасника, як той світ відбився в їх душах – у серцях, думках, поглядах, принципах, переконаннях, ідеях і переживаннях, тобто яке місце займала людина у тогочасному відчутті світу, як розумілась її сутність, природа і призначення.

Оскільки минуле допомагає краще зрозуміти й оцінити сучасне, для істориків української психології важливе глибоке

розуміння головних тенденцій в історичній еволюції психологічних ідей взагалі, а проблеми людини – зокрема. Погляд у минуле цієї психологічної проблеми допомагає глибше зрозуміти сутність української духовної культури через призму психологічних ідей, що були наявними в університетській психології, становлення, утвердження й еволюцію в ній антропологічної проблеми, яка відображає історичні метаморфози суспільної свідомості.

У вищезазначеному контексті варто зазначити, що інтерес до проблеми людини щодо її сутності та природи, а також різних аспектів її життєдіяльності незмірно зростає у переломні моменти історії суспільства, коли досягає найвищої точки протистояння соціально нового, прогресивного і старого, реакційного. Кардинальні зміни у соціальному житті суспільства, у системі його відносин і зв'язків викликають суттєві зрушення в розвитку людини як розумної суспільної істоти. Змінюються виконувані нею соціальні функції, певною мірою змінюються весь хід її думок і почуттів, самооцінка, інтелектуальні, моральні і соціальні якості. Психологічні ідеї так або інакше відображають ці зміни. Свідомо чи спонтанно вона схоплює і фіксує найважливіші перетворення, що відбуваються в людині, її життєдіяльності, ставленнях і взаємовідносинах, вчинках, мотиваційній та ціннісній сферах. Міфологія, первісно-релігійні уявлення давніх слов'янських племен зазначають їх значний інтерес до проблеми ставлення людини до природи, місця людини у Всесвіті. Магія, чари, жертвоприношення та інші дії наших давніх предків мали на меті наблизити людину до природи, злитися з нею, захистити її від впливу злих, недоброзичливих сил. Умилостивлюючи богів і духів, давня людина мріяла про мир, спокій, добробут, тепле і сите існування. Вона не могла уявити своє життя відокремленим від природи, шукала у ній захисту, джерела життя, еталона справедливості та істини [3].

Переломним моментом у розвитку уявлень про людину вважається введення християнства на теренах Київської Русі [1]. Головна основа ранньохристиянського світогляду – це фундаментальне поняття правди як синтезу істини, добра і краси. На відміну від детально розробленого в античній логіці поняття істини, *поняття правди* має виразну ціннісну орієнтацію і наповнене етичним змістом. Новий світогляд орієнтував людину на духовні цінності [13]. Грецьке поняття катарсису (очищення пристрастей через співчуття трагічному героєві), перенесене із мистецтва в жит-

тя, і страждання сприйняте християнським суспільством як моральна цінність. Скромність, незлобність і милість протиставлені люті – властивості, які є чужими для духовної природи людини. Егоїзм поступово змінюється альтруїзмом [13].

У давньоруській традиції людина зображувалась як природна ланка навколишності, з огляду на політеїстичне та панпсихічне трактування природи у дохристиянських віруваннях [2]. Із таким трактуванням погоджувалась течія християнського неоплатонізму, що впливає з Ареопагітик, світоглядна система якої виходила із розуміння світу як гармонійної єдності. В ієрархії того світу кожна істота, навіть найнижчого рівня, могла прилучитись до світла, а отже, і Бога. Кожному творінню давалась змога вдосконалюватись у межах свого роду. В осяянні світлом Божества – Єдиного, як його розуміли неоплатоніки, був життєдайний, конструктивний заряд.

Християнство звернуло увагу не лише на зовнішній світ, який оточував людину. Особливої уваги нова віра приділила й внутрішньому, духовному світу людині. Нова релігія прийняла на себе обов'язок навчити людину шляхів удосконалення у цьому внутрішньому світі. Воно було поворотним пунктом у світовідчутті, світосприйнятті та світогляді наших далеких предків, тому що, відвертаючи їх увагу від зовнішнього світу, повертало її всередину людини, у світ духовний, душевний і разом із тим подавало надію на майбутнє. Замкнутість на світі природи породжувала песимізм в очікуванні кінця, тоді як спрямованість на духовне давала почуття оптимізму і віри в майбутнє, позасмертне існування. Християнство навчило дивитись не стільки на світ, скільки *у душу людини і розуміти її як джерело знання*. Усіх багатств такого джерела людина не знає лише тому, що мало прислухається до душі, поглинута зовнішнім світом.

Такий поворот був знаменним для формування психологічних ідей на Україні, оскільки психологічні ідеї в часи Київської Русі визначились як такі, де в центрі уваги постав духовний і душевний світ людини з усіма пов'язаними з цим проблемами і питаннями.

У часи середньовіччя Бог – це не лише релігійне Божество, а й певне уявлення про субстанцію, яка має певні атрибути, наче матерія: вічність, безкінечність, абсолютне буття. З іншого боку, Бог – це своєрідний ідеал, максимум усіх людських здатностей і властивостей, оскільки Бог всеблагий, всеправедний, всемудрий, всемогутній, всезнає, все відчуває тощо. [8]. У цьому понятті маємо в одному надтерміні (абсолют-

ному максимумі) синтез вищих людських якостей і неосяжності світобудові. У такому розумінні уподібнення до Бога вело від обмеженого суб'єктивізму індивіда до безмежності й об'єктивності буття, а разом із тим породжувало настійливе прагнення до морального ідеалу поведінки.

Така ідея ще з часів Київської Русі міцно і надовго «пов'язала» людину з Богом, і саме через цю обставину в українських психологічних поглядах завжди переважала морально-етична проблематика, саме їй були підпорядковані і онтологічні, і гносеологічні, і метафізичні, і психофізіологічні, і душевні (психічні) проблеми.

Твори любомудрів Київської Русі, різні збірники, повчання, слова побудовані так, що в центрі їх уваги стоять питання етики, психології, естетики. Здебільшого вони систематизують ідеї християнства про людину, її сутність, місце в світі й основні її цінності.

Період ординського ярма, війни і руїна української землі оспівані в епосі, відображені в літописах. Тут прослідковується піднесення гідності людини, схвалюється її патріотизм, мужність і героїзм, вимальовується гуманістична традиція [20].

Починаючи з кінця XIV ст. в Україні відбуваються великі зміни в матеріальному й духовному житті. Характеризуючи цей період як українське передвідродження, дослідники особливо виділяють зміну ставлення до людини як суб'єкта історичного процесу, тобто людина починає розглядатись через призму діяльнісно-вчинкового підходу [6; 20]. В українській духовній культурі відбувається суттєва переорієнтація, переоцінка цінностей – відхід від візантійської духовної традиції і наближення до духовної спадщини Західної Європи [14]. Європейська культура на той час мала глибокі гуманістичні традиції з їх вимогою звільнення людини, визнання її фізичних і духовних потенцій, свободи і рівності. Відбувається гуманізація психологічних поглядів, яка висунула ідеал нової людини – людини розумної, вільної, діяльної, наділеної різними чеснотами, що зближує її з божеством.

У XVI – XVII ст., у період першого українського духовного відродження – епоху діяльності братських шкіл, учених гуртків, Києво-Могилянської колегії – інтерес до людини дуже посилюється, антропологічна проблематика стає серцевиною науково-теоретичних пошуків [19].

В Україні XVIII ст., як і в інших європейських країнах, стало важливим вузловим пунктом в еволюції проблеми людини в українській філософській думці, що відбилось, насамперед, у філософських кур-

сах професорів Києво-Могилянської академії. Якщо метою філософії професори академії вважали розкриття причин речей, явищ і процесів, то це все було підпорядковано науці про людину. Всі розділи філософських курсів (логіка, натурфілософія й метафізика) вважалися лише підготовкою до етики – моральної філософії, яка мала навчити людину бути щасливою [14; 24]. Але професори Києво-Могилянської академії викладали свої філософські курси латиною, яка була зрозумілою лише для освічених людей, тому їх наука про щастя була доступною для порівняно вузького кола спеціально підготовлених слухачів.

Філософське вчення, яке вказує шлях до вивільнення людини від злого світу, сприяє самопізнанню й досягненню людиною щастя, розробив талановитий випускник академії Г.С. Сковорода (1722–1794). Його філософські твори, як і вірші та байки, написані тогочасною українською літературною мовою і фактично є роздумами над істинами Біблії. У центрі уваги цих роздумів мислителя стоїть людина, але людина особлива, вибрана, «істина людина», яку Сковорода порівнював з Богом. Якщо звичайна людина зуміє пізнати себе і знайти в собі Бога – «істинну людину», то вона буде щасливою, не зважаючи ні на що [6; 19; 21].

Г.С. Сковорода – перший український мислитель, який так відверто, безпосередньо поставив людину і її щастя в центрі своїх філософських пошуків і роздумів. У цьому він продовжив традиції, закладені письменниками-полемістами, діячами братств і професорами Києво-Могилянської академії, для яких метою філософії було «блаженне людське життя». Сковорода виділяється у цьому ряду саме тим, що він зосередив усю свою увагу на проблемі людини, підпорядкувавши цій проблемі всі інші філософські питання. Вона як головна проблема була предметом його роздумів, їй присвячений аналіз Біблії як книги про людське щастя і дороговказу для людини.

Творчість Сковороди є вершиною вирішення проблеми людини в українській середньовічній філософії, де людина ще розуміється й розглядається абстрактно, незалежно від суспільних відносин і умов життя, тобто людина як така. Центральною ідеєю філософії Сковороди виступає постулат: голова людських справ є дух людини, думки, серце. Стрижнем вчення про людину у філософа є розгляд людини не як суспільної істоти, не її соціальний статус, а людина внутрішня – духовний світ людини, – яку вчений вважає справжньою, істиною людиною. Усе вчення мислителя спря-

моване на пошуки цієї істинної, справжньої людини в кожному індивіді.

Любомудри доби просвітництва бачили у людині, насамперед, суспільну істоту і вирішення проблеми людини ставили в залежність від зміни умов її проживання та діяльності, «розумного правителя» тощо. Не втрачає актуальності проблема людини і для представників романтизму і радикального націоналізму, а також ліберальної демократії, які по-своєму її розуміли і вирішували.

У XIX ст. остаточно в українській психології закріплюється положення з приводу думок щодо протиставлень між тілом і душею. Зрештою, ця одвічна психофізіологічна проблема співвідношення души і тіла, питання щодо природи людини віднайшла своє наукове вирішення представниками університетської психології на Україні, ідеї яких ми презентуємо далі, розпочавши з видатної, вистражданої мрії В.Н. Каразіна.

У 1805 р. відкрито Харківський університет, і саме його випускнику П.М. Любоцькому університетська психологія завдячує появою першого підручника з психології під назвою «Коротке керівництво до дослідного душеслів'я» (1815). Ми вважаємо, що для університетської вітчизняної психології це величезна подія. П.М. Любоцький закінчив університет у 1812 р., захистив магістерську з філософії у 1812 р.

На початку XIX ст. природа людини розумілась як така, що складається з двох сутностей: 1) чітко складеного тіла; 2) мислячої сили, або души [12]. Тіло є органічним складом речовин і твердих частин, співіснуючих у чіткому порядку, має здатність відчувати завдяки наявним органам чуття та здібність до саморуку. Мисляча сила души є тією силою, котра здатна «надавати» думки про саму себе людині, а також про сторони предмету та наділена волею.

За принципом антропоцентризму в університетській психології початку XIX ст., утверджується положення про тісний зв'язок, котрий існує між тілом і душею людини. Аргументом цьому виступає твердження Любоцького про те, що людина кожної миті щось відчуває, і ці відчуття впливають на творення думок, а останні, насамперед, здатні призводити до змін у тілі людини. Думки людини, продовжує автор першого університетського підручника з психології, проявляються в душевних якостях, поведінці, впливають на мову і мовлення, ходу, вираз обличчя [12].

У 1834 р. відкривається у Києві Університет св. Володимира. Першим викладачем психології призначається випускник Київської духовної академії О.М. Новицький

(1806–1884). В 1840 р. Орест Маркович підготував другий університетський підручник на Україні з дисципліни «психологія» – «Керівництво до дослідної психології». Антропологічне питання професор вирішує таким чином: «Людська природа суміщає у собі двояке буття, тілесне і духовне» [15, с. 11]. Професор стверджує, що тілесне буття людина спостерігає за допомогою зовнішніх органів чуття, а буття духовне сприймається внутрішнім чуттям людини; але ця відмінність, що залежить від відмінності за особами пізнання, які використовує людина, виявляється лише суб'єктивною. Дух і тіло існують у часі, тобто у дійсному існуванні обмежуються моментом теперішнього; лише в думках дух звеличується до пригадувань про минуле і до передчуття майбутнього. Тіло займає в просторі місце, яке можна виміряти; дух же не займає місця, котре можна б було виміряти з точністю. Тіло визнається складним, адже складається з частин, а дух визнається простим, бо не має частин і є індивідуальним. Тіло саме по собі не здатне до руху, хоча й не позбавлене внутрішньої сили руху, тому не є мертвим, а лише не має саме в собі збудження; дух же рухається сам по собі. Тіло виступає як необхідність, а дух є частково вільним і на своїй вершині – свідомим і вільним. За Новицьким, різняться тіло і душа за своїм розвитком: тілесне буття є нищим, а людський дух найвищим ступенем розвитку загальної сили природи. Якісна різниця між ним є видовою, а не родовою, тобто тіло і дух – два головних види або явища першої й основної субстанції природи, а тому обидва виражають один і той самий родовий характер, характер живої сили, що обмежена простором і часом [15].

У 1869 р. посмертно виходить праця представника університетської психології Ф. Авсенєва (П.С. Авсенєв) (1810–1852) «Із записок по психології». Вчений говорить про те, що природа людини органічно поєднує в собі тілесне («нижче») і душевне («вище»). На становлення людини з високими морально-етичними принципами впливає розвиток її душевних вищих якостей, які, власне, за визнанням професора і творять її особистість («особу»). Становлення людини нерозривно пов'язане з самопізнанням і воно займає центральне положення у психологічних ідеях вченого. «У своєму «Я» людина відрізняє постійне, тобто те, що властиве лише їй і її характеризує, виокремлює з-поміж інших і загальне для всіх людей – стать, вік, темперамент, національність» [1, с. 1–4].

І.М. Скворцев (1795–1863) був професором Київського університету св. Воло-

димира з 1835 по 1859 р. Працював на кафедрі богословської, церковної історії і канонічного права, а в останні роки – ще й на кафедрі філософії. Філософські лекції Скворцева включали логіку, психологію, моральну філософію та історію нової філософії.

Викладаючи психологію в університеті Іван Михайлович акцентував увагу студентів на таких положеннях: 1) людина є найвищою та найрозумнішою істотою на землі; 2) людина живе у постійному русі – або розвивається або деградує; 3) людина складається із духової та тілесної природи; при цьому духовне проявляється через внутрішнє, тобто дії розуму і серця, а тілесне виявляється у зовнішніх діях. Головним завданням людини, на думку Скворцева є поєднання цих двох складників задля досягнення найвищої моральної досконалості, яка знаходить свій прояв у мужності і сильній волі [22].

В.В. Зеньківський (1881–1962) – видатний випускник Київського університету св. Володимира (1909), магістр філософії (1915), доктор церковних наук (1948). Антропологічна тема, як і тема особистості, виступає ядром і проходить через усю творчість видатного вченого. Центральним у дослідженні природи людини, її сутності, згідно з поглядами Зеньківського, виступає аспект щодо співвідношення особливого і загального, індивідуального й універсального в особистості. «Особистість, – пише він – завжди є глибшою за своє емпіричне вираження, її життя є безперервним рухом уперед, безперервним шуканням більш повного й адекватного свого вираження» [4, с. 311]. Антропологічні побудови Зеньківського постають як розкриття двох найважливіших тем християнської антропології, а саме: теми щодо образу Божого в людині (що привносить начало особистості у людську природу) і теми первородної гріховності людини (що привносить роздвоєність і викривленість у її споконвічну цілісність). Найважливішим пунктом у підході В.В. Зеньківського щодо розробки антропологічної проблематики є також висунута ним вимога софіологічного тлумачення природи людини. «Лише на ґрунті софіології, – підкреслює він, – може бути розвинена система християнської антропології» [11, с. 124].

Наприкінці XIX – поч. XX ст. продовжує активно розвиватись ідея щодо пізнання природи людини через прояв психічних явищ. Душа і тіло продовжують розглядатись як визначена єдність. При цьому психічні явища не можуть бути сприйняті і пізнані за допомогою зовнішніх органів

чуття. На перший план при психологічному пізнанні людини в означений період виходять стани саме свідомості. Пізнання людини, її природи, суті можливе в разі визнання психічних явищ у дійсності нерозривно пов'язаних один з одним і з фізіологічними явищами.

Професор Г.І. Челпанов (1862–1936) працював із 1892 р. по 1906 р. професором кафедри філософії Київського університету. Основні положення психологічної антропології Челпанова можна звести до таких ідей: 1) ідеї, що стосуються поглядів на взаємовідношення фізичного і психічного, зокрема ідея щодо психофізичного паралелізму, за якою фізичні і психічні процеси паралельні один одному, тобто кожному психічному процесу відповідає фізичний процес; 2) ідея визнання існування субстанції, що володіє двома сторонами – матеріальною і духовною, котра є недоступною для безпосереднього сприймання; тому професор розглядає мозок і психічні процеси як дві сторони психіки, що вивчаються з різних боків; 3) ідея про те, що пізнання людини не вичерпується лише сприйманням за допомоги органів чуття; визнається реальне існування і можливість пізнання нематеріальних психічних явищ, і єдиним шляхом безпосереднього пізнання і вивчення явищ є самоспостереження; 4) фізичне і психічне у людини не є простим, механічним поєднанням окремих складових частин, а є своєрідним єдиним цілим, із притаманною постійністю і порівняною незмінністю.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведений нами аналіз психологічних поглядів щодо антропологічної лінії розвитку ідей про природу, сутність людини показує нам визнання людини як цінності, уособлення в собі вищого й досконалого, але лише за умов саморозвитку та прагнення до вищої моральної досконалості. Психофізіологічна проблема вирішується на користь єдності душі і тіла, фізичного і психічного задля досягання людиною гармонійного розвитку усіх її багатограних сторін при становленні власної особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авсеньев Ф. Из записок по психологии. К.: В Тип. Киев. Губерн. Управ., 1869. 246 с.
2. Горський В.С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі. К.: Накова Думка, 1993. 164 с.
3. Губко О.Т. Психологія українського народу. Кн. 1. К.: ПВП «Задруга», 2003. 400 с.
4. Зеньковский В.В. Психология детства / Ред. В.В. Рубцов. М.: ИЦ «Академия», 1995. 346 с.

5. Зілинський О. Духовна генеза першого українського відродження. Європейське Відродження та українська література XIV – XVIII ст. К., 1993. С. 276–277.
6. Історія філософії на Україні: монографія. Т. 1 / Гол. ред. В.І. Шинкарук. К.: НАУКОВА ДУМКА, 1981. 400 с.
7. Історія філософії на Україні: монографія. Т. 2 / Гол. ред. В.І. Шинкарук. К.: НАУКОВА ДУМКА, 1987. 368 с.
8. Кашуба М.В. Дилема віри й розуму в українській культурі періоду першого національного відродження. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філософія. 2008. Вип. 4. С. 46–54.
9. Костюк Г.С. Избранные психологические труды / Под ред. Л.Н. Прокопиенко. М.: Педагогика, 1988. 304 с.
10. Кузьміна С.Л. Проблема моральної дії у філософії виховання київської академічної традиції XIX – поч. XX ст. Наукові записки На УКМА. Т. 102: Філософія та релігієзнавство. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 60–64.
11. Летцев В.М. «Прежде всего он искал подлинности»: Очерк жизненного и творческого пути В.В. Зеньковского. К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2014. 184 с.
12. Любровский П.М. Краткое руководство к опытному душесловию. Х.: Универ. Тип., 1815. 140 с.
13. Мельник О.А. Формування основ психологічного пізнання людини у писемній спадщині Київської Русі: монографія. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. 261 с.
14. Ничик В.М. Отечественные трактаты о душе первой трети XVII в. Изучений традиций и научных школ в истории советской психологии. М.: МГУ, 1988. С. 71–79.
15. Новицкий О.М. Руководство к опытной психологии. К.: В универс. Тип., 1840. 488 с.
16. Пелех П.М. Психологія в Києво-Могилянській колегії в XVII ст. (До історії вітчизняної психології XVII ст.): дис. ... канд. Київ, Інститут психології, 1949. 268 с.
17. Піскун В.М. Психологія в Україні в часи Русько-Візантійської книжності: психологічні ідеї в «Толковій Палей». Зб. наук. паць Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Рівне: Волинські Оберти, 2000. Т. 2. Ч. 3. С. 7–14.
18. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній філософії, психології та педагогіці : навч. посіб. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 872 с.
19. Рождественський Ю.Т. Психологія в Україні XVII – поч. XIX століття (спроба реконструкції та систематизації академічної спадщини): монографія. Умань: ПП Жовтий, 2011. 252 с.
20. Роменець В.А. Історія психології: навч. посіб. для студ. ун-тів. К.: «Вища школа», 1978. 440 с.
21. Симчич М. «Від Вишньовського до Сковороди»: радянські дослідження української філософії XVI – XVII ст. Філософська думка № 1 / Гол. ред. М. Попович, С. Пролеев. К.: Вид. дім «Академперіодика» НАН України, 2013. С. 71–80.
22. Скворцов И.М. Записки по нравственной философии. К., 1869. 83 с.
23. Соколов М.В. Очерки психологических воззрений в России в XI – XVIII веках. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. 420 с.
24. Ткачук М.Л. Київська академічна філософія XIX – початку XX ст.: методологічні проблеми дослідження. К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2000. 248 с.
25. Челпанов Г. Мозг и душа. Критика материализма и очерк современных учений о душе (Публичные лекции, читаемые в Киеве в 1889–1899 году). 2-е изд. С-Пб, Изд-во ред. журн.: «Мир Божий», 1903. 556 с.
26. Челпанов Г. Учебник психологии (для гимназий и самообразования). 12-ое издание. М.: Издание Т-ва «В.В. Думнов», 1915. 224 с.
27. Чапа М.-Л.А. П'ять великих таємниць історичної психології [Текст] методичний матеріал. К.: Ред. загально педагогічних газет, 2005. 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).